

Voi, kuinka surullinen, katkera
onkaan elämäni!
Voi, kuolemasta puhuvat
minulle päiväni,
rakas hyvä puolisoni,
rakas hyvä kumppanini,
hyvä puolustajani!

Kuolinitkusta aviomiehelle

Vielä tapaamme siellä ylhäällä.
Siihen asti suokoon
kaikkivaltias Jumala
sinulle levon!

Rakas kallis hyvä äitimme,
sinun uskollinen työsi
on kaikkialla edessämme,
katsoimmepa minne tahansa.
Monet ovat kauniit työsi,
monet kauniit tekosi,
kallis unohtumaton hyvä äitini!

Kuolinitkusta äidille

Lehtori Viljo Tervonen on nyt suomentanut kokoelman unkarilaisia itkuvirsiä. Aiemmin ovat hänen käännöksinään ilmestyneet mm. unkarilaisten kansanlaulujen kokoelma Tonavalta puhalttaa (1988), kansanballadivalikoima Kuoliaaksi tanssitettu tyttö (1979) ja kansansatukirja Puolitoistavuotias kuninkaanpoika (1981).

Kansi Osmo Omenamäki,
kuva-aihe unkarilaisesta kuolinliinasta

86.2

ISBN 951-717-787-9

9 789517 177870

Murhe itkun kirvoittaa

Unkarilaisia
itkuvirsiä
sävelmiseen

Murhe itkun kirvoittaa

SKS

SKS

Murhe itkun kirvoittaa

Unkarilaisia
itkuvirsiä
sävelmineen

Valikoinut ja suomentanut
Viljo Tervonen

Unkarilainen itkuvirsi

Itkuvirsi on perinteinen tapa lausua jäähyväiset vainajalle. Sen esittäminen on vainajan lähimmän naissukulaisen velvollisuus: äidin, aviovaimon, vainajan tyttären tai sisaren.

Itkuvirsi on taiteenlajina improvisoitua proosaa. Sitä lauletaan sävelmällä, joka on vapaasti varioivaa, improvisoitua ja josta laulajan tiedossa on vain perusrunko. Musiikin kannalta itkuvirsi on ainoa esimerkki resitatiivisesta proosalaulusta ja melkein ainoana tarjoaa mahdollisuuden improvisointiin. Tällainen laulettu proosa liikkuu musiikin ja puheen rajamailla. Runouden kannalta itkuvirsi on merkittävä siksi, että se on vapaata, improvisoitua mutta tiettyjä kaavoja noudattavaa proosaa, joka edeltää Unkarin kansanrunoudessa runomuotoista laulutekstiä.

Vaikka itkuvirren teksti on improvisoitua, siinä esiintyy kuitenkin tiettyjä toistuvia motiiveja. Sándor Károlyn mukaan (Magyar Néprajz V. Népköltészet. 1988, 611–632) näitä ovat seuraavat:

1. Vainajan tervehtiminen (Yksi tavallisimpia muotoja on ”Kiitetty olkoon Jeesus Kristus”)
2. Puhuttelu (Isäni, puolisoni, poikani; puhuttelu tapahtuu ristimänimellä, harvoin koko nimellä)
3. Voivottelu (”Voi Jumalani”, ”Voi minua” tai muut vastaavat)
4. Kuoleman odottamattomuus, armottomuus, sen syyn kiroaminen
5. Jälkeenjääneiden orpous, yksinäisyys, lohduttomuus, avuttomuus, neuvottomuus
6. Vainaja on jättänyt jälkeensä tuskan, surun ja murheen.
7. Vainajan unohtumattomuus
8. Vainajan hyvyiden, kauneuden, taitavuuden yms. kiittäminen
9. Vainajan sanojen toistaminen (myös dialogina)
10. Kertominen vainajasta ihmisenä, hänen elämänvaiheistaan, hänen kuolemaansa liittyvistä tapahtumista
11. Toteaminen, kuinka vaikea on pitää yhteyttä vainajan kanssa
12. Vainajan etsiminen (etupäässä kysymyksinä): ”Mihin menisin, kuhun kulkisin, että löytäisin sinut?”
13. Vainajan herätteleminen ja kutsuminen takaisin, eloon jääneen kuolemankaipuu
14. Vainajan (sielun) paluun odottaminen, kehoitus yhteydenpitoon (varsinkin unessa). Toive siitä, että tuonpuoleisessa tavataan.

15. Vainajan tuonpuoleinen matka, aikaisemmin poisnukkuneiden tapaa-

minen; kuka aikaisemmin kuolleista on tullut häntä noutamaan.

16. Viestin lähettäminen vainajan mukana aikaisemmin kuolleille su-

laisille

17. Vainajan ”talo”, uusi koti, on hautausmaa.

18. Viittaus perinteisiin menoihin, tapoihin, mahdollisesti näihin liittyviin

uskomuksiin

19. Kiitoksen sanominen vainajalle, anteeksi pyytäminen vainajalta

20. Hyvästijätö, vainajan siunaaminen, hänestä eroaminen, toivomus

uudelleen tapaamisesta

Muutamat näistä motiiveista esiintyvät perinteisen muodon mukaisina ja vaihtelevat näin ollen jokseenkin vähän. Toiset taas ovat yksilöllisiä jo laa-

tunsa perusteella, esimerkiksi 9:s ja 10:s, ovat siis pikemminkin teemoja ja

tarjoavat keinoja persoonalliseen hahmotukseen. Tällaisia ovat osittain

myös 8:s, 16:s ja 18:s. Näissä ovat etualalla yksilölliset motiivit perinteisiin

verrattuina; tekstin muotoilu saa aina persoonallisen sävyn.

Jokaisen itkuvirren yleisimmät osat ovat juuri vapaamuotoiset, kussakin

tapauksessa omalla tavallaan esitetyt kohdat, sellaiset kuin vainajan sanojen

toistaminen tai vainajan kanssa käytävät ”keskustelut”. Nämä kuuluvat

välttämättöminä osina kunkin itkuvirren esittämiseen ja tekevät siitä eeppi-

luonteisen kaikesta lyyrisestä valituksesta ja voivottelusta huolimatta. Vuon-

na 1818 kirjoitetussa itkuvirren kuvauksessa sanotaan: ”Läheinen naissuku-

lainen kiertää vainajaa katkerien, itkunsekaisten äänten ja voivottelujen

säestämänä sekä nyyhkien kertoo vainajan elämästä, hyvyydestä, teoista ja

lopuksi hänen kuolinhetkestään.”

Itkuvirren korostetusti eepistä luonnetta todistaa sekin, että sangen

monia eeppejä tekstejä laulettaessa käytetään itkuvirren sävelmästä kehitty-

neitä, kiinteiksi säkeistöiksi muovautuneita, niin sanottuja ”itkuvirren

sukuksia” sävelmiä. Näihin kuuluvat 16.–18. vuosisadan historialliset laulut

ja balladit. Tämä on todisteena siitä, että tällä sävelmätyyppillä on ollut

yhteys epiikkaan alusta alkaen meidän päiviimme asti. Samoin on tekstien

laita. Toisin sanoen itkuvirsi on lyyrisiä aineksia sisältävää epiikkaa: vaina-

jan muistojen elävöittämistä.

Muodollisesti tämä lyyrisiä aineksia sisältävä epiikka on improvisoitua,

resitoitua proosaa. Kuitenkin siinä on rytmisiä, runoa muistuttavia osia.

Näitä esiintyy varsinkin suurehkojen kokonaisuuksien lopussa, joka yleensä

osuu yhteen melodijakson lopun kanssa. Tällöin ovat tuntuvissa unkarilai-

sen runorytmin ainekset, tahdit, eivät kuitenkaan terävyrytmisinä, eivät

toistuvina eivätkä aina samanmuotoisina. Tavuyhtymät 4+2, 4+3, 3+3 ja 3+2

ovat melkein kuin tahteja, samoin 5-, 6- ja 7-tavuiset vapaamuotoiset teks-

tiinosat. Näissä itkuvirren kohdissa aistii jonkinmoista rytmikkyyttä muuten

kauttaaltaan vapaasti resitoidussa proosassa. Tämä itkuvirren ominaisuus

viittaa siihen, että itkuvirsi on peräisin eepisten laulujen kaikkein vanhim-

masta kehitysvaiheesta. Kuolemaan liittyvät perinteet ovat pitäneet tämän

taiteenlajin sitkeästi hengissä aina meidän päiviimme asti.

Samanlaisesta kaukaisesta muinaisuudesta puhuu myös itkuvirren melo-

dia. Tämän yleisin muoto on asteikon neljännestä tai viidennestä (harvoin

kolmannesta) asteesta alaspäin laskeutuva resitatiivi. Tämä voi päättyä kahdella tavalla ja saa siten muodollisen kehyksen: lopuke on toisessa tai ensimmäisessä asteessa. Näitä kahta tapaa vaihdellaan vapaasti: monta kertaa kuullaan pitkään vain toista, sen jälkeen saattaa tulla toisen vuoro. Itkuvirsi voi myös päättyä toiseen asteeseen.

Kaksisäkeisestä muodosta on kehittyneempiäkin muunnoksia. Kahteen vierekkäiseen säkeeseen liittyy kaksi matalampiasteista: joko niin, että lopukkeissa ovat 5:s, 4:s, 3:s tai 1:nen aste, tai 5:s, 4:s, 2:nen tai 1:nen aste. Näin ollen tämä jälkimmäinen on oikeastaan kaksisäkeisen muodon kvarttia alemmaa tapahtuva toisto. Säkeitä ja lopukkeita itkuvirren laulajat vaihtelevat vapaasti.

Kaikkien näiden musiikillisten muotojen vastineita löydetään myös ugrilaisilta sukulaiskansoiltamme A.O. Väisäsen kokoelmasta *Wogulische und ostjakische Melodien* (Helsinki 1937. MSFQu LXXIII). Kaikki tämä osoittaa, että unkarilaisten itkuvirsien sävelmistö saattaa olla peräisin ugrilaisen yhteiselon ajoilta. Sekin on todennäköistä, että myös tekstityyppi on lähtöisin samalta muinaiselta ajalta.

Lajos Vargyas

1. Kuolinitku aviomiehelle

Kiitetty olkoon Jeesus Kristus,
suokoon Jumala onnellisen, autuaan
hyvän huomenen,
rakas hyvä puolisoni!
Voi, kuinka oletkaan unohtanut
minut
kolmentoista vuoden aikana,
rakas hyvä puolisoni, kallis hyvä
kumppanini!
Voi, en edes unessasikaan juohdu
mielesi,
rakas hyvä, kallis hyvä uskollinen
puolisoni!
Voi, kallis hyvä puolisoni,
sinä suuri perheesi särkejä,
sinä suuri orvoksi tekijä, rakas hyvä
puolisoni!
Voi, miksi et kysy minulta,
miten voi sinun orposi?
Voi, kallis hyvä puolisoni,
suureen tuskaan jätit minut tänne,
rakas hyvä kumppanini!
Kunpa osaisin sinulle sanoa,
kuinka suuri suru vallitsee nyt
maailmassa,
rakas hyvä puolisoni.
Kuinka osaisin sinulle selittää,
sinulle sanoa suuren tuskani,
rakas hyvä puolisoni?
Ole niin hyvä, kallis hyvä puolisoni,
että edes kerran ilmestyisit minulle
unissani!
Rakas hyvä puolisoni, rakas hyvä
kumppanini,
rakas hyvä puolisoni!

Kunpa voisit nähdä,
kuinka suureksi on kasvanut orposi,
kallis hyvä puolisoni!
Voi, puolisoni, hyvä kumppanini,
rakas hyvä neuvonantajani, hyvä
puolisoni!
Voi, kuinka surullinen, katkera
onkaan elämäni!
Voi, kuolemasta puhuvat minulle
päiväni,
rakas hyvä puolisoni, rakas hyvä
kumppanini,
hyvä puolustajani!
Jospa voisin sinulle sanoa, sinulle
selittää,
kallis hyvä puolisoni,
että osanani ovat lesken murheet,
rakas hyvä puolisoni,
rakas hyvä kumppanini,
puolustajani!
Kuinka sanoisin, kuinka sanoisin,
kuinka selittäisin,
keneltä minun pitäisi kysyä hyvää
neuvoa,
rakas hyvä puolisoni, puolustajani?
Miksi annoit minun maistaa tätä
lesken leipää,
rakas hyvä puolisoni, puolustajani?
Kuka kertoisi, kuka sanoisi sinulle,
rakas hyvä puolisoni, minun suruni?
Voi, puolisoni, puolisoni,
kallis hyvä puolisoni, puolustajani!
Voi, kuinka suuret ovatkaan suruni,
jospa voisin sen sinulle selittää!
Voi, ei minulla ole ketään – – –